

Марија Д. Луковић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за научноистраживачки рад
<http://orcid.org/0009-0005-4752-2409>

О УПОТРЕБИ НОМИНАТИВА У ГОВОРУ ГОРЊЕ РИБНИЦЕ КОД КРАЉЕВА²

У раду се анализира употреба номинатива у говору Горње Рибнице код Краљева. Будући да се овај говор интегрише у косовско-ресавско језичко подручје изложено утицају аналитичких структура и подлегло извесним аналитичким променама, рад се пише са циљем приказивања употребе номинатива као независног падежа, односно истицања функција и значења које овај падеж на горњорибничком говорном терену преузима из стандардног језика и навођења функција и значења које номинатив у испитиваном говору добија у процесу померања у пољу употребе. Претпоставља се да се формом номинатива у анализираном идиому изражава функција субјекта и предикатива и да се померања у пољу употребе овог падежа, у односу на стандардни језик, односе на проширење броја функција и значења које се овим падежом могу исказати. Ексерпирана грађа се класификује према функцијама и значењима овог падежа, најпре према функцијама и значењима карактеристичним за стандардни идом, а затим према функцијама и значењима нетипичним за овај падеж у односу на стандард. Као независни, односно централни падеж номинатив у говору Горње Рибнице задржава субјекатску и предикатску позицију, и уједно проширује поље употребе преузимајући функције и значења других падежа у одређеним ситуацијама. Функције других падежа номинатив не преузима у потпуности, већ се јавља као конкурентна форма са тенденцијом преовладавања у прерасподели одређених функција и значења неких падежа, слично стању у другим српским говорима, посебно оних у којима су развијене балканистичке одлике.

Кључне речи: номинатив, синтакса падежа, косовско-ресавски дијалекат, дијалектологија

1. Увод

Предмет рада јесте анализа употребе номинатива у говору Горње Рибнице код Краљева као језичком варијетету изложеном утицају аналитичких процеса утврђених у приزنско-тимочкој зони и проширених на југоисточне косовско-ресавске говоре.

Рад се пише са циљем истицања функција и значења које овај падеж на горњорибничком говорном терену преузима из стандардног језика и навођења функција и значења које номинатив у испитиваном говору добија у процесу померања у пољу употребе. Претпоставља се да се формом номинатива у анализираном идиому изражава функција субјекта и предикатива и да се померања у пољу употребе овог падежа, у односу на стандардни језик, односе на проширење броја функција и значења које се овим падежом могу исказати.

У испитиваном идиому деклинација је синтетичка, с тим да се све више уочава продор аналитичких структура стабилних у непосредној околини косовско-ресавског дијалекта, мада испитивани говор и даље чува значајан број

¹ marija.lukovic@filum.kg.ac.rs

² Истраживање спроведено за потребе овог рада финансирано је кроз Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2024. години број 451-03-66/2024-03/ 200198.

типичних косовско-ресавских одлика, па се ова говорна зона одликује језичким особинама типичним за косовско-ресавски дијалекат (уп. Ивић 1985: 102–104).

Краљевачко село Горња Рибница налази се на десној обали Ибра и граничи се са Рибницом на северу, Јовцем и Каменицом на истоку и југоистоку, и Жичом на југозападу и западу. У првој половини 20. века на овом простору живео је мали број људи досељен из различитих српских крајева претежно током 19. века. Седамдесетих година 20. века значајан број придошлица из југозападних и јужних србијанских крајева, првенствено са територије Тутина, Новог Пазара и Сјенице, односно са територије Косова и Метохије, којима су се прикључиле придошлице из Студенице, променио је дотадашње стање. Крајем прошлог и почетком нашег века, услед политичких дешавања у Босни, Хрватској, а посебно на Косову и Метохији, дошло је до поновних миграцијских померања и увећања стопе насељености на територији Краљева, па је у том периоду дошло до промена у популацијској структури и на територији Горње Рибнице. У овом периоду најбројнија је била група придошлица која је, пратећи вишегодишња кретања становништва вођена косовско-метохијском миграционом струјом, доспела на испитивану територију (уп. Ивић 1985: 52). Сада у Горњој Рибници живи мали број староседелачких породица, у чијем говору се запажа утицај из јужних косовских крајева и србијанских крајева западнијих³ у односу на испитивану дијалекатску територију. Припадајући копаоничко-западноморавском поддијалекту, који најизразитије чува типичне косовско-ресавске карактеристике, горњорибнички говор инкорпорира се у говоре које карактерише екавска замена јата са малим бројем икавизама унетих у говор највише под утицајем телевизије (*ни-сам*), а потом и из других дијалеката са заступљеном икавском заменом вокала јат. Метатакичке тенденције у преношењу акцента усталиле су троакценатски систем без краткоузлазног акцента⁴ и забележених поста акценатских дужина, али са очуваним предакценатским дужинама у значајном броју примера, иако чување није доследно (*пйсѧла, рѧдйла, прѧдмѧта, шунйѧћѧ*, али: *линйје, писѧљка*). Деклинација је синтетичког типа са уоченим продором аналитичких струјања стабилних у југоисточној дијалекатској зони (*ѧво ѧа тйѧта; сѧстира нѧјстѧриѧ научйла и дѧа уз ѧѧ да шйје; јучѧ смо бйли у ѧрѧг; ѧн је шѧ рѧдйѧ са рѧлом; јѧ ѧу да дѧћем са кѧлѧма*). Проширење аналитичких структура на северније српске говоре унело је, дакле, извесне промене, или наговештаје промена, и у овај косовско-ресавски идиом, али није значајно изменило његову синтетичку структуру (уп. Ивић 1985: 102–104).

У српској дијалектолошкој литератури овај говор описан је незнатни број пута кроз обраду појединачних лингвистичких питања из области дијалекатске синтаксе. Генитивна форма у говору Горње Рибнице има стабилну позицију учвршћену великим бројем функција и значења која се њиме могу изразити, али и великим бројем предлога које овај падеж за себе везује, што у каснијим развојним процесима може довести до лакшег продора општег падежа у поље употребе генитива, уколико та кретања буду била аналитичке природе (Луковић 2022: 404). У систему претериталних времена долази до проширења употребе

3 Утицај говора из западнијих српских подручја тиче се најпре смене карактеристичног косовско-ресавског наставка *-ем* наставком *-ом*, што је условило промене на морфолошком плану. Становништво пристигло из студеничког краја, судећи према броју породица досељених са овог подручја, очувало је нетипичне косовско-ресавске одлике и утицало на измене у структури говора Горње Рибнице (Драгин 2020: 205).

4 Краткоузлазни акценат јавља се у малом броју примера (*ѧна, йма, дѧкле*).

перфекта као универзалног облика за исказивање прошлих радњи, првенствено на рачун имперфекта, што доводи до смањења броја морфолошких категорија и средстава за изражавање претериталних радњи, а самим тим до упрошћавања система претерита и глаголског система у целини (Луковић 2023: 314). Спроведена истраживања показују да је системско упрошћавање заступљеније у конјугацији него у деклинацији и да, упркос евидентним аналитизмима, деклинабилне речи имају стабилну промену.

Досадашња сродна проучавања синтаксе падежа показала су да је номинатив у систему деклинације стабилна форма са утврђеном субјектаском и предикатском функцијом, а поред очуване стабилности ове морфосинтаксичке категорије карактерише је и преузимање функција и значења из сфере употребе других падежа. У говору Левча номинатив заузима позицију граматичког субјекта и именског предикатива, јавља се у елиптичним изразима, и проширује поље употребе на рачун генитива, преузимајући функцију субјекта у егзистенцијалним конструкцијама уз глаголе *јесам* / *бићи*, односно *имати* (Симић 1980: 19–26). Наведене карактеристике присутне су на подручју Параћинског Поморавља, у коме се, поред субјекатске, предикатске и одређених генитивних функција, номинативом могу исказати функције и значења објекатског акузатива, као и вокативне функције исказане и у трстеничком говору, што додатно диференцира употребу овог падежа у односу на стандардни језик (Милорадовић 2003: 47–49; Јовић 1968: 79–80). Д. Барјактаревић (1966: 115) бележи да у новопазарско-сјеничким говорима употреба падежа без предлога не одступа од стања у књижевном језику, чиме је имплицирано да се номинатив као независни падеж морфосинтаксички понаша исто као у стандарду.

Грађа је ексцерпирана из материјала снимљеног на подручју Горње Рибнице током теренског истраживања спроведеног током 2018. и 2019. године. Разговор је вођен са трима старијим женским особама које су већи део живота провеле живећи на овом подручју. Информаторке су готово необразоване и нису путовале, нити се често мешале са градским или образованим становништвом. Приликом прикупљања материјала није коришћен упитник, већ је разговор вођен спонтано и сниман телефонским снимачем говора. Истраживање је спроведено на основу 6 часова звучног материјала транскрибованог у текст за обраду. Корпус се најпре посматра како би се издвојиле конструкције са номинативом, а затим се грађа класификује према функцијама и значењима. У класификацији грађе полази се од теоријско-методолошког приступа примењеног приликом описа синтаксе и семантике падежа у савременом српском језику (уп. Антонић 2005: 119–126).

2. Употреба номинатива на испитиваном терену

Номинатив је централни падеж који именске речи представља у њиховом основном облику и представља независну форму која јединицама у овом падежу обезбеђује самосталну позицију, независну од других реченичних јединица. Речи одређене номинативном формом могу попуњавати две синтаксичке позиције: субјекатску и предикативну. За разлику од других централних падежа, номинатив се појављује у само једном структурном лику, као слободни падежни облик (Антонић 2005: 123).

Употреба номинатива у функцији субјекта у староштокавским дијалектима не одступа значајно од употребе у стандарднојезичком изразу. У предикативној функцији овај падеж задржава већину функција и значења описаних у стандар-

ду, с тим да се у дијалектима номинатив појављује у синтаксичким позицијама резервисаним за друге падеже. У косовско-ресавским говорима уочава се појава граматичке атрофије развијене из тежње за поједностављењем исказа, и то тако да се експанзивност употребе номинатива реализује кроз смањену употребу генитива, али и других падежних форми. Продор аналитичког система који захвата употребу номинатива у косовско-ресавским говорима односи се најпре на појаву сложених конструкција склоних заменичкој редупликацији, са енклитиком личне заменице у акузативу и именицом у номинативу (Муж ми *џа* нѐма; Аврам *џа* нѐма).

У складу са традиционалним приступом у граматици, који реченицу посматра као субјекатско-предикатску структуру и класификацију падежних јединица сачињава према критеријуму степена интегрисаности у реченичну структуру, номинатив спада у групу независних падежа, јер примарно заузима позицију субјекта у реченици, а у складу са структуралистичким приступом, који реченицу посматра као предикатску структуру и класификацију падежа сачињава према критеријуму 'централности у реченици', номинатив спада у групу централних падежа јер испуњава функцију граматичког субјекта (Антонић 2005: 120).

У стандардном српском језику номинатив може испуњавати две синтаксичке функције: функцију граматичког субјекта, и функцију дела предиката, а за разлику од других падежних форми, номинатив може имати само један структурни лик, па се увек појављује као слободан падежни облик, употребљен без предлога и обавезних детерминатора (Антонић 2005: 123).

У анализираном говору номинатив заузима синтаксичке позиције које му се приписују према стандарднојезичкој класификацији, с тим да у овом говору истраживани падеж заузима и друге позиције које се према стандарду приписују другим падежним формама, што имплицира проширење поља употребе номинатива на рачун употребе других падежа.

1. Апелативни номинатив има функцију именовања појмова, односно истицања имена, наслова или назива и јавља се у основном моделу који чини именска реч у овој падежној форми (Антонић 2005: 123–124). У говору Горње Рибнице номинатив се јавља у функцији апелатива (1), изван синтаксичких позиција када говорници само именују одређене појмове, и то као артикулационо издвојени део исказа:

- (1) Драгана, Кафана код Пакија, Жича, таблица, пасуљ, лепи јово, Марија, ботанија, кромпир, буџак, телефон, Мића, антенија, смок, млеко.

У неким косовско-ресавским говорима апелативни номинатив такође се јавља као артикулационо осамостањени део исказа, односно као део исказа који се са другим деловима налази у логичкој вези, при чему се уз потпуну структуру уз коју стоји може јавити и као експликандум, и као експликатум (Симић 1980: 20–21).

2. Субјекатски номинатив у савременом српском језику заузима позицију граматичког субјекта у реченици и остварује се у основном моделу са глаголом у личном глаголском облику, при чему субјекат представља леви предикатски аргумент (Антонић 2005: 124). У анализираном говору субјекатски номинатив јавља се:

а. У стандардној реченичној структури као носилац функције граматичког субјекта (2.1), као репрезентант кондензованих предикација у облику девербативне или деадјективне именице (2.2) и као субјекатски додатак у функцији атрибута или апозиције (2.3), као девербативна именица уз копулативни предикат (2.4), и у

функцији реченичног еквивалента у ситуацијама у којима говорник саговорника упозорава о постојећој опасности (2.5), о чему сведоче следећи примери:

- (2.1) кад те изведе *учиѣшь* на таблу да урадиш задатак; *учиѣшь* ти избрѣише; *учиѣшь* кад дође; нѣ знам да л нѣ зна *Дражан*; покаже *учиѣшь*; *родѣиѣши* тѣ нѣсу да́ли дѣцу; одрѣди *прѣсѣдник* дпштине; *вѣда* ѣде; *вѣ* тѣ рачунáте оснѡвну; *ѡн* за́ђе по клупáма и преглѣда; *мѣ* смо четѣри рáзрѣда ѣшли; *мѣ* смо имáли четѣри рáзрѣда и гимнáзија, а *вѣ* ѡсам рáзрѣда па срѣдња шко́ла; ѡнда *мѣ* смо имáли таблице нѣке; *мѣ* смо пѣсáли у онѣ мáлу линѣју; *јá* нѣ знам; *вѣ* сáд зовѣте; *јá* нѣсам ура́дила; *ѡна* ми онѡ избрѣише; *сѣѣ* изнѣсемо онѣ таб́ле; *ѡн* за́ђе; да знá *сѣáко* да пѣише; *сѣѣ* смо ѣшли у нáдницу да рáдимо.

(2.2) *скрѡмносѣ* је љвек бѣла врлѣна, њѣно *влѡдѡње* је срѡмотно.

(2.3) Вѣлика Мјаја је сад прѡшла; *мале* лѣније су бѣле зѣкон; Пѣнто, *мѡј* кѡм, је учѣо на ливѣди уз ђвце; *њѣно* влѣдѣње је срѣмотно.

(2.4) Ёто, такô ти је бïо мôј *жïвои̑*.

(2.5) *Ма́чка!* [Скочиће мачка у тањир!]; *Овце!* [Одоше овце у детелину!]

Субјекат је у највећем броју случајева експлициран и онда када је изражен личним заменицама и могао би бити садржан (2.6):

(2.6) *jâ* н́сам запáнтила то́лько та́й рáт; *jâ* сам то́ нау́чила, с́ине; *mí* смо то́ мóрã-ли да рáдимо; *õни* су õнда дõшли.

Експлицирањем субјекта у наведеним ситуацијама наглашава се агенс и у одређеним ситуацијама на основу контекста може се закључити да се таквим истицањем диференцира субјекат реченице у односу на субјекат друге реченице са опозитним значењем (ја нисам запамтила толико тај рат : моја старија браћа су запамтила тај рат).

Забележени су примери у којима се уочава редупликација субјекта израженог номинативном формом манифестована употребом именице и заменице са истом функцијом и истим значењем (2.7) у једној реченичној структури:

(2.7) сѣстра нѣстарѣѣа научѣла и ѡна уз њѡ да шѣѣ; мѣ се женскарѣѣѣ поудѣвѣ-
ле, ѡни се мушкарѣѣѣ женѣли; Драгѡјѡ бѣо и ѡн у Жѣчи на мирѣзу.

У наведеним ситуацијама именичком лексемом се идентификује лична заменица, а истовремено плеонастичка употреба заменица у вези је са појачавањем исказа, што се бележи и у другим вернакуларима (Милорадовић 2003: 47; Симић 1980: 20; Трајковић 2016: 544).

Уколико се субјекат изражава независним двочланим синтаagmaма састављеним од именских речи од којих је једна лична заменица првог лица једине, у говору Горње Рибнице лична заменица првог лица једине готово без изузетка заузима иницијалну позицију:

(2.8) *jâ* и *Сшāнā* смо борāвили код тўђи лўдй; *jâ* и *швōј дѣдa* отишли у сōбу да лѣгнемо; *jâ* и *Мйра* дōђōмо; *jâ* и *Мйра* и *Вѣра*; ђдемо *jâ* и *Сшāна* и *Мйра* и *Милѣна*.

б. У поредбеним изразима насталим из редукованих поредбених клауза, и то као репрезентант граматичког субјекта развијених поредбених клауза са везником као *што* (Антонић 2005: 124), што се потврђује следећим примерима (2.9):

(2.9) мйсли кѡ лудѡк [мисли као што мисли лудак]; рѡди кѡ црѡац; бесѡи кѡ олѡ-
ја; Кѡ мѡја Драгѡна, у шѣснаестој гѡдини се ѡдала; нѡђем од нѣчега пѡрче
кѣпе цѣло, кѡ вѡ марѡма; јѡ се рашчѣпим, кѡ овѡ *шѡ* сѡд кад сѣднеш; разѡ-
меш, кѡ онѡ кад плетѣм што сам ушѡвѡла пѡрчиђе хѣклане у стѡлњаке; онѡ
дѡђе измѣђу онѡ кѣрѡва кѡ звѣздица; ѡсто кѡ што смо мѡ сѣјали конѡпље;
где је онѡ, кѡ нѡ *вѡ* где се кѡпате у дубѡну; кѡ нѡ нѡма у бѡковцу рѡшѡви
оѡрѡмни, вѣлики, кѡ нѡ што ѡма Милѣнко у шѡми; шѡлѡто кѡ ѡгла на вѣху;
да се убѣлѡ кѡ *пѡйѡ*; кѡ што би сѡд бѡле, кѡ ѡнихѡйке; кѡ вѡ *шѡ*.

Номинатив се у поредбеним изразима у говору Горње Рибнице често јавља као део именског израза који чини са показним заменицама у облику средњег рода (*ово, шѡ, онѡ* – у везаном говору, уз поредбени везник у дијалекатском облику *ко*, ове заменице се изговарају без иницијалног вокала, у облику *во, шѡ, нѡ*). Употреба заменице служи истицању појма са којим се пореди онда када нема субјекатског додатка којим би се прецизирао појам. У студијама које описују синтаксу падежа на косовско-ресавском терену нема напомена о употреби номинатива у поредбеним изразима, што не значи да се номинатив у овој функцији не јавља на испитиваном терену, већ да је таква употреба готово подразумевана, па се не наводе посебна сведочења.

Најбројнији део грађе чине примери субјекатског номинатива у позицији граматичког субјекта у предикатским реченицама, без диференцијација у односу на савремено стање. И у другим говорима косовско-ресавског дијалекта, као и у говорима других дијалеката номинатив испуњава ову синтаксичку позицију на идентичан начин, у истом реченичном моделу који је утврђен и у савременом српском језику, а према броју појављивања у грађи и у другим српским говорима субјекатски номинатив издваја се међу другим функцијама овог падежа као најфреквентнији (Јуришић 2014: 12; Милошевић 2014: 478; Милорадовић 2003: 38; Богдановић 1987: 233; Симић 1980: 19).

3. Предикатски номинатив заузима позицију семантичког језгра копулативног предиката, у основном моделу који чини са субјектом у номинативу и копулативним предикатом, или извршава функцију семантичке допуне семикопулативног предиката и декомпонованог предиката, у основном моделу који чини са субјектом у номинативу и семикопулативним предикатом (Антонић 2005: 125).

У анализираном говору предикатски номинатив јавља се:

а. У функцији семантичког језгра копулативног предиката, при чему семантичко језгро најчешће чине супстантивне или адјективне речи (3.1), или као реченични еквивалент, односно репрезентант семантичког језгра копулативног предиката у пуној реченичној структури (3.2):

(3.1) ѡн је лѡд; ѡије ти ѡна нѡстѡвница; тѡ си пѡметѡа; тѡ је лѣпо дѣте; да л тѡ
нѡје зѣмљѡиис; затѡ што ти је тѡ бѡло *пѣрво учѣње*; овѡ је *шѡблицѡ са лѡнѡ-*
јама; ѡн је бѡо *дѡбар матѡмѡтичѡр*; кѡжу да је бѡо *дѡбар ѡѡк*; мѡјка ми је
бѡла *шѡнѡјдерка*; ѡије бѡо *жѣњен*; знѡш кѡко је бѡо *бѡгѡи*; сѡгурѡ је бѡо
пѡ-шѣс гѡдина, ако ѡије и вѡше *сѡшѡрѡји од мѣне*; тѡ је бѡла ѡѡна зѣмљѡ.

(3.2) *Срамѡшѡ!* [То је срамота!]; *Шѡшѡшѡ!* [То је штета!]

6. У функцији комплемента семикопулативног предиката (3.3):

- (3.3) ђн је постао чѡвек пошто се оженио; прѡви се лѡда; тѡ се чини лѡио, а ништа не вѡла; дѡбро сам ја остѡла нѡрмална; ђна ти се звѡла Винѡјла; ми смо тѡ називѡли сиротѡиња; лѡла смо звѡли; ви сѡд зовѡте биолѡгија; јѡдна врста тѡ тежинѡ звѡло се ѡѡиен; Вѡра се звѡла; Тѡ је се звѡла иѡл краѡна; што се сѡд зѡве ѡлѡх; тѡ ти је пѡзнато кѡ конѡиља; пѡчео да рѡди кѡ кондуктѡр.

У наведеној функцији номинатив се најчешће јавља приликом представљања или именовања појмова и лица уз глаголе *звѡтии* / *звѡтии се* / *називѡтии*, или као допуна у поредбеним конструкцијама уз поредбени везник *као*.

Анализирана функција номинатива не одступа од функције овог падежа у другим косовско-ресавским говорима, где се предикатски номинатив јавља као именски копулативни предикатив у великом броју примера, а често уз глаголе *звѡтии* и *викѡтии* са значењем 'називати некога одређеним именом' (Милорадовић 2003: 38; Симић 1980: 19). И у другим српским говорима номинатив се у предикатској функцији реализује на исти начин, као семантичко језгро копулативних предиката и комплемент семикопулативним предикатима, најчешће уз глаголе са значењем именовања појма или лица, односно без разлика у односу на употребу у савременом српском језику (Јуришић 2014: 12–13; Барјактаревић 1966: 115; Антонић 2005: 125–126).

4. Поред наведених уобичајених функција номинатива, у говору Горње Рибнице овај падеж залази у поље употребе генитива у одређеним ситуацијама. Номинатив може заузимати позицију субјекта у егзистенцијалним реченицама, и то најчешће уз глагол *имѡиши*. У имперсоналним реченицама са предикатом у облику 3. лица јединине средњег рода и субјектом у номинативу глагол може имати: потврдни облик (4.1) у форми презента (А) или перфекта, односно крњег перфекта (Б), и одрични облик у форми перфекта (4.2):

- (4.1) (А) ѡма слѡка нѡгде што је Драѡна; нѡ знам да л сѡд ѡма иѡѡ; ѡма на тѡм пѡјасу дѡѡчка као иѡируѡла.

(Б) имѡло ѡѡиен; што ти кѡжем имѡло ѡрѡбени, сѡне.

- (4.2) тѡ није имѡло ни иѡѡиши, ни иѡѡѡиши, ни сѡдми, ни ѡсми; није имѡло вунѡица да се кѡпи.

У другој групи примера предикат конгруира са субјектом у номинативу у роду и броју, при чему глагол може бити: у потврдном облику (4.3) у форми презента (а), перфекта, односно крњег перфекта (б), и у изолованим примерима потенцијала (в) и имперфекта (г), а у одричном облику (4.4) глагол има искључиво облик перфекта:

- (4.3) (а) ѡсто имѡју и чѡрѡиѡ такѡ да се кѡпе; и дѡишке имѡју за штѡ дрѡиш.

(б) ал је имѡо иѡѡф; тѡ су ѡсто имѡле мѡле линѡије и велике; имѡла иѡисѡљка; имѡла конѡиља; имѡла иѡрлици; ѡнда имѡла иѡрѡѡна лѡѡива гѡр мѡло; имѡла иѡрлици; имѡла рѡчка овѡмо дѡѡа од онѡг кѡља; тѡдѡ иѡѡиш имѡо кѡлски; Тѡдѡ имѡла иѡруѡа; Деѡурни лѡкар имѡо; имѡле и без шѡфа чѡрѡиѡ; а имѡла конѡиља, сѡме; сѡд кад би имѡла жѡна која ткѡ, кѡпила би, ако би имѡло иѡѡ да се кѡпи; мѡн чини да на ѡѡма имѡше иѡѡф.

- (4.4) па ѡнда нису имѡла кѡла; није имѡо ниѡко.

У примерима са глаголима изван презентске форме конструкције *имало* (је) *неко* / *нешто* и номинативом супституишу конструкције *било је некога* / *нечега*: *имало ћетен* : *било је ћетена*. Конструкције са глаголом *имати* много су чешће од конструкција са глаголом *бити*, слично као на говорном подручју Горње Пчиње (Јуришић 2014: 379), што може имплицирати да са проширењем аналитизма у језику и савременим променама у оквиру дијалекатског континуума долази до прерасподеле међу функцијама и значењима у пољу употребе глагола и формирањем универзалних егзистенцијалних конструкција са глаголом *имати* који носи потенцијал остварења егзистенцијалног значења у свим глаголским облицима. Реченице са егзистенцијалним значењем и предикатом који може, а не мора конструирати са именском речју у номинативу у функцији субјекта еквивалентни су имперсоналним структурама сачињеним од предиката у безличној форми 3. лица једине средњег рода и логичког субјекта у генитиву. Конструкције са конгруентним предикатом и субјектом настале су аналогно према персоналним конструкцијама у којима ова конгруенција не изостаје. У говору Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003: 38) у облику номинатива у егзистенцијалним конструкцијама употребљавају се најчешће појмови подложни квантификацији, док се у копаоничком говору ова појава проширује и на појмове који се не могу квантификационо изразити (Радић 2010: 84). Употреба номиналних речи подложних, али и неподложних квантификацији у облику номинатива у егзистенцијалним конструкцијама типична је и за друге српске говоре, и чешћа је од употребе генитива у изразима са егзистенцијалним значењем (Симић 1980: 21–23; Јуришић 2014: 379).

Иако је у егзистенцијалним конструкцијама са глаголом *имати* највећи број именских речи у номинативу, у грађи се појављују и примери са генитивом у функцији логичког субјекта (*имало је то мушкарца*; у мјој реду *имало је нас седам деца* и *дјеца* и *мајка*; није *имало земље* да посјеђу; сад *имате изобиља*; ја окрћила да *има ваздуха*; бог те пита *какви рањели* није *имало*), а то показује да генитив са наведеном функцијом није смењен номинативом, већ да се ове две конструкције јављају као конкурентне у анализираном говору.

Номинатив се употребљава и уз демонстративне партикуле *ево*, *ејо*, *ено* (4.5) у различитим конструкцијама:

(4.5) А. Демонстративна партикула + именица у номинативу: *ево сир овде*; *ејо сир*, па се радуј кад је *мушко*, *ено кућа*, ал он *неће ту*.

Б. Демонстративна партикула + глаголска енклитика + именица у номинативу: *ево су ширење* овде; *ево су здсти* на вратима; *ејо је мајка* у соби; *ено су јаде* у кутји.

В. Демонстративна партикула + енклитички облик заменице у акузативу + именица у номинативу: *ево га шати*; *ево је мајка*; *ево их другари* Жељку; *ејо их чарџе* на кревету; *ејо га неко дете*; *ено их људи* неки са њим; *ено га Жиле*, сад дође.

Редупликација објекта представља балканистичку црту која се у највећој мери развила на призренско-тимочком подручју као српском језичком подручју најизложенијем продору балканистичких тенденција. Међутим, овакво стање затиче се и у другим српским говорима косовско-ресавског типа, али и севернијим смедеревско-вршачким, па и банатским говорима (Милорадовић 2009: 288–289). Наведено плеонастичко редуплицирање у функцији је интензификације исказа, при чему се заменица употребљава као идентификатор именичке лексеме и

уједно као делексикализовани елемент са синтаксичком функцијом генитивног наставка, односно појављује се као конституент генитива у наведеним изразима (Милорадовић 2003: 45–46).

Мали је број примера у којима се именица *боја* у номинативу употребљава уместо генитива уз назив боје (браџон *бџа* била вџна, а бџело вџно вунџца, бџело вџно *бџа* што смо вџзли тџ са ружџџама нџким тудџ), а слични примери посведочени су у говору Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003: 40).

Продор номинативне форме у поље употребе генитива најзаступљенији је у беспредлошким конструкцијама у којима номинатив као беспредлошка форма задржава своју природу. Ипак, бележи се пример у коме се уместо аблативног генитива са предлогом *од* употребљава номинатив уз исти предлог (Кад излџзи од *извџри*). Будући да је овај пример у грађи јединствен и може бити казивионалне природе, не може се говорити о процесу продора номинатива у поље употребе предлошког генитива.

Номинатив се уместо генитива у највећем броју случајева јавља у егзистенцијалним конструкцијама са глаголом *имати* независно од подложности или неподложности именског појма квантификацији, при чему предикат може бити у облику презента, перфекта, ретко потенцијала или имперфекта, и градити имперсоналну структуру или конгруирати са номиналном речју у роду и броју. Често, али не и искључиво номинатив са функцијом граматичког субјекта заузима позиције у конструкцијама еквивалентним егзистенцијалним конструкцијама са генитивом у функцији логичког субјекта, што се често дешава и у другим српским говорима у којима ове конструкције могу бити конкурентне или у потпуности изједначене у корист конструкције са номинативом (Милорадовић 2003: 38–42; Симић 1980: 21–23; Јуришић 2014: 379; Жутић 2010: 58–59; Богдановић 1987: 233).

5. У јединственом примеру у грађи појављује се номинатив који заузима позицију акузатива са функцијом директног објекта (Метџлне цџви свџ имџју онџ *поклџици*). Наведени номинални појам инаниматне је природе, за разлику од појмова који се у номинативу појављују у говору Параћинског Поморавља уместо у облику објекатског акузатива (Милорадовић 2003: 46). С обзиром на то да је пример јединствен, не може се рећи да је у говору Горње Рибнице започет процес продирања номинатива у поље употребе објекатског акузатива, али, будући да је ова појава присутна и у другим територијално и структурно блиским говорима, може се наговестити проширење тенденције номинативне форме за преузимање функција и значења централних падежа.

Забележени су примери који сведоче о тенденцији уједначавања у оквиру категорије рода при употреби радног глаголског придева, и то у корист облика мушког рода онда када је номинални појам изражен основном падежном формом граматички женског рода (*ми* смо кџпили шџсџт таџиџа [Вера и Мира и Вера]; *ја* и *Сџаџа* смо борџвили код тџџи љџди). Тенденција ка уједначавању категорија и упрошћавању система карактеристична је за све српске говоре, а уопштавање у категорији рода присутно је првенствено на призренско-тимочком подручју (Трајковић 2016: 534–535).

3. Закључак

У говору Горње Рибнице номинатив задржава примарне реченичне функције, чији је носилац у савременом српском језику, па у употреби субјекатског и предикатског номинатива нема значајнијих диференцијација у односу на књи-

жевни језик. Субјекатски номинатив заузима позицију граматичког субјекта, остварујући се у основном реченичном моделу са глаголом у личном глаголском облику као леви предикатски аргумент. У облику девербативне или деадјективне именице овај тип номинатива јавља се као репрезентант кондензованих предикација, а као субјекатски додатак овај падеж може имати функцију атрибута или апозиције у испитиваном говору. Девербативне именице у овом облику могу имати функцију граматичког субјекта у структури са копулативним предикатом и преузимати функције реченичних еквивалената у специфичним ситуацијама у којима говорник саговорника обавештава о могућој опасности. Граматички субјекат је често експлициран са циљем истицања агенса реченице у односу на агенс неке друге реченице из истог контекста. Редупликација субјекта пристуна је и у овом косовско-ресавском говору, а њоме се доприноси идентификацији личне заменице именичком лексемом у једној реченичној структури. Субјекатски номинатив често се појављује у поредбеним изразима као репрезентант граматичког субјекта из развијених поредбених клауза са везником *као што*, с тим да се у тим изразима номинатив фреквентно употребљава уз показне заменице *ово, то, оно* (дијалекатски *во, то, но*). Одступање у односу на савремено језичко стање односи се на редупликацију субјекта, карактеристичну за друге српске народне говоре, док се у другим значењима везаним за позицију граматичког субјекта употреба номинатива у говору Горње Рибнице не разликује у односу на употребу у књижевном језику. Предикатски номинатив у анализираном идиому има функцију семантичког језгра копулативног предиката или функцију комплемента семикопулативног предиката уз глаголе *звати/звати се*, приликом именовања лица или појмова, а јавља се и као репрезентант семантичког језгра копулативног предиката у пуној реченичној структури. Употреба предикатског номинатива не разликује се од ове функције у савременом српском језику нити у другим српским говорима. Појављивање номинатива у апелативној функцији везано је за извансинтаксичке позиције приликом именовања појмова, без разлика у односу на савремено стање и друге косовско-ресавске говоре. Одступања у односу на савремено језичко стање тичу се проширења броја функција и значења номинатива. Овај падеж у анализираном говору може бити носилац функција и значења карактеристичних за генитивну форму, па се номинатив јавља као субјекат у егзистенцијалним реченицама, најчешће уз глагол *имати*. Ове структуре могу бити имперсоналне, са предикатом у облику 3. лица једнине средњег рода и глаголима у облику презента, перфекта, односно крњег перфекта – у потврдном облику – и само перфекта – у одричном облику. У наведеним конструкцијама предикат у различитим глаголским формама потврдне и одричне природе може конгруирати у роду и броју са субјектом у номинативу. Егзистенцијалне конструкције са глаголом *имати* изван презентске форме јесу супституенти егзистенцијалних конструкција са глаголом *бити*, а учесталост глагола *имати* у овим примерима може бити показатељ прерасподеле функција и значења наведених глагола и имплицирати формирање универзалног модела егзистенцијалних конструкција са глаголом *имати*, који се у егзистенцијалном значењу може појавити у свим глаголским облицима. Појављивање номинатива у наведеним конструкцијама типично је и за друге српске говоре и јавља се чешће него генитив у изразима са егзистенцијалним значењем, док се у неким говорима призренско-тимочког ареала генитив у овим конструкцијама не појављује ни по изузетку. На основу јединственог примера у грађи не може се анализирати номинатив као конкурент акузативној форми, али се могу навестити

будућа кретања у употреби овог падежа забележена на другим блиским косовско-ресавским теренима. Евидентно долази до проширења функционално-семантичког потенцијала овог падежа на датом терену и појављивања ове форме као конкурентне у неким граматичким позицијама одређеним за употребу генитива. Промене у прерасподели функција и значења у групи централних падежа кроз касније развојне процесе наговештене развојем блиских народних говора могу довести до системског упрошћавања у овој групи облика у говору Горње Рибнице и упростити инвентар морфосинтаксичких средстава којима се главне реченичне функције могу исказати.

Литература

- Антонић 2005: И. Антонић, Синтакса и семантика падежа, у: П. Пипер, С. Танасић, И. Антонић, В. Ружић, Љ. Поповић, Б. Тошовић, *Синтакса савременог српског језика: проста реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 119–300.
- Барјактаревић 1966: Д. Барјактаревић, Новопазарско-сјенички говори, *Српски дијалектолошки зборник*, Књ. 16, Београд: Институт за српскохрватски језик, 1–178.
- Богдановић 1987: Н. Богдановић, Говор Алексиначког Поморавља, *Српски дијалектолошки зборник*, Књ. 33, Београд: САНУ и Институт за српскохрватски језик, 7–302.
- Жугић 2010: Р. Жугић, *Исказивање генитивних значења у говору јабланичког краја (у светлу призренско-тимочких говора као целине)*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Ивић 1985: П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика: увод и шпокавско наречје*, Нови Сад: Матица српска.
- Јовић 1968: Д. Јовић, Трстенички говор, *Српски дијалектолошки зборник*, Књ. 17, Београд: Институт за српскохрватски језик, 1–241.
- Јуришић 2014: М. Јуришић, Синтакса падежа Горње Пчиње, *Српски дијалектолошки зборник*, Књ. 61, Београд: САНУ и Институт за српски језик САНУ, 373–534.
- Луковић 2022: М. Луковић, Употреба генитива у говору Горње Рибнице код Краљева, у: М. Ковачевић и др., *Савремена проучавања језика и књижевности*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 393–406.
- Луковић 2023: М. Луковић, Систем претериталних глаголских облика у говору Горње Рибнице код Краљева, у: Т. Костић Пахноглу и О. Марковић, *Савремена филолошка проучавања младих истраживача I*, Ниш: Филозофски факултет у Нишу, 307–320.
- Милорадовић 2003: С. Милорадовић, Употреба падежних облика у говору Параћинског Поморавља, *Српски дијалектолошки зборник*, Књ. 50, Београд: Етнографски институт САНУ.
- Милорадовић 2009: С. Милорадовић, *Статус објектске редупликације у српским народним говорима*, Годишњак за српски језик и књижевност Филозофског факултета у Нишу, година XXII, бр. 9, Филозофски факултет, Ниш, 287–295.
- Милошевић 2014: Ј. Милошевић, *Говор средњег шoka Млаве*, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Радић 2010: П. Радић, *Койаонички говор*, Српски дијалектолошки зборник, Београд: Етнографски институт САНУ.
- Симић 1980: Р. Симић, Синтакса левачког говора I, Употреба падежних облика, *Српски дијалектолошки зборник*, Књ. XXVI, Београд: Институт за српскохрватски језик, 1–146.
- Трајковић 2016: Т. Трајковић, Говор Прешева, *Српски дијалектолошки зборник*, Књ. 63, Београд: Институт за српски језик САНУ, 277–578.

INVESTIGATING THE NOMINATIVE CASE IN THE SPEECH OF GORNJA RIBNICA

Summary

This paper analyzes the use of nominatives in the speech of Gornja Ribnica near Kraljevo. Since this speech is integrated into the Kosovo-Resavian dialect area exposed to the influence of analytical structures and subjected to certain analytical changes, the paper aims to show the use of the nominative as an independent case, highlighting the functions and meanings that this case takes from the standard language in the speech of Gornja Ribnica specifying the functions and meanings that the nominative acquires in the examined speech during the changing process in the field of use. It is assumed that the nominative form in the analyzed idiom expresses the function of the subject and the predicate and that the changes in the field of use of this case, in relation to the standard language, refer to the expansion of the number of functions and meanings that can be expressed by this case. The excerpted material is classified according to the functions and meanings of this case, first according to the functions and meanings characteristic of the standard idiom, and then according to the functions and meanings atypical for this case in relation to the standard. As an independent, or central case, the nominative in the speech of Gornja Ribnica retains the subject and predicate position, and at the same time expands the field of use by taking over the functions and meanings of other cases in certain situations. The nominative does not completely take over the functions of other cases but appears as a competitive form with a tendency to prevail in the redistribution of certain functions and meanings of some cases, similar to the situation in other Serbian dialects, especially those in which Balkanistic features are developed.

Keywords: nominative, case syntax, Kosovo-Resavian dialect, dialectology

Marija D. Luković